

Szamártemetés.

Régi írásokat lapozgatva elég sűrűn találkozhatunk ezzel a szólásszerű kifejezéssel. Sokkal sűrűbben, semmint azt a NySz. adatai nyomán következtetni lehetne. A NySz. ugyanis mindössze csak három példát idéz a *szamártemetés*-re. Nem kívánhatni ugyan az említett szótártól, hogy valamely régi szónak vagy szólásnak valamennyi előfordulását följegyezze, azonban bizonyos, hogy több adatból több világosság derül az egyes szavakra és szólásokra. Ha a NySz. gyűjtői az említett három adatnál többet írtak volna ki a szótár forrásjegyzékében felsorolt munkákból, akkor a szótár szerkesztői előtt egészen nyilvánvaló lett volna, hogy a *szamártemetés* jelentése nemcsak az, amit a NySz. megállapít róla, t. i., hogy a. m. *inhumatum relinquere; das unbegraben sein*, vagyis nemcsak 'eltemetetlenség'-et jelent, hanem 'egyházi szertartás nélküli disztelen eltemetés'-t is, amint az alábbiakból nyilván kitetszik. De egyben az is kiderül belőlük, hogy Réthei Prikkel Mariánok nélkül sorozza a *szamártemetés*-t a magyar tréfaszók közé (MNY. III, 337), mert ennek a szónak sem az eredete nem tréfas, sem a jelentése, noha ma már kétségkívül annak látszik.

Hogy a *szamártemetés* kapcsán mennyire nem lehet szó tréfáról, az különben kitűnik már a NySz. példáiból is. Ezek közül az első Bornemisza Péter Prédikációiból (1584.) való: „Az Isten Joachim kiralt *szamar temetessel* fenyegetté, azaz hogy mint egy őő ői ki vetnec“ (564). A második Zvonarics Mihály Magyar Postilla c. munkájának (1626–27) II. kötetéből: „Nagy átoc és büntetés *szamár temetéssel* temettetni el, ... fenyegeti isten Jojakim királyt Jeremias prophéta által“ (413).

Ez a két idézet világosan megmutatja azt is, hogy a *szamártemetés* bibliai eredetű kifejezés. Jeremiás próféta könyvének XXII. részében, a 18. és 19. versben olvashatni az imént említett fenyegetést. Károli Gáspár fordítása szerint: „18. Azért azt mondgya az Ur Joachim felől, Josiasnak a' Juda királyánac fia felől, nem sirattyác őtet, mondván: Jaj atyámfia; vagy, jaj hugom! Nem sirattyác őtet; Jaj Uram, Jaj az ő dicsőségének. 19. *Szamárnac temetségével temettetic-el*, ki-vonnattatic és el-vetetic a'Jerusalem kapui kívől“ (1661-i kiad. 640). Káldi György fordításában: „18. Az okáért ezeket mongya az Ur Joákimnak a' Josias fiának a' Júda királyának: Nem sirattyák őtet: Jaj bátyám 's jaj néném: nem siránkoznak rajta:

Jaj Uram, és jaj nemessem. 19. *Szamár temetéssel temettetik-el, meg-rothad, és ki-vettetik a' Jerusaleem kapuin-kivül*" (1625, 716).

Palesztinában, Juda földjén, ahol Jeremiás próféta jóslata elhangzott, nem a ló volt a lovaglásra, teherhordásra használt állat, hanem a szamár. Szűz Mária szamárháton menekült a kised Jézussal Egyiptom földjére, Jézus Krisztus is szamárháton vonult be Jeruzsálem városába a pálmaágak vasárnapján. (Ezért nevezik Zemplémben, Abaújban a szamarat *isten lová-nak*. MTsz.) Mikor Jeruzsálemben egy-egy ilyen állat elhullott, nem temették el, hanem ahogy Keleten néhol még ma is szokás, kivitték a városból, és a kapukon kívül temetetlenül rothadt a test, vagy vált az ebek, hiénák, dögmadarak martalékává („ronda repesőknek utálatos étkül”. Arany). Annak az embernek, aki nagy bűnben találtatott, holta után szintén ez volt a sorsa. Nem volt szabad eltemetni, és vagy a kutyák falták fel (átkozódásban ma is hallható: *hogya a kutyák egyenek meg, faljanak fel!*), vagy vadmadár gyomra lett a koporsója. Antigoné történetéből tudjuk, hogy Creon király nem engedi meg eltemetni a hazája ellen feltámadt Polynicest. Antigoné azonban a világi törvényekkel szemben az istenek íratlan törvényeire hivatkozva eltemeti testvérét.

Mindebből teljesen nyilvánvaló, hogy a *szamártemetés*-en eredetileg olyan eltakarítást értettek, amilyen az elhullott szamárnak jutott osztályrészül. Első jelentése tehát csakugyan az volt, amit a NySz. állapít meg róla, vagyis a. m.' *to inhumatum relinquere; das unbegraben sein; eltemetlenség.* Ebben az értelemben említi Bethlen Miklós is, midőn Önéletírásában az öngyilkosságról elmélkedve ezt írja: „Miletum nevű szigetben egyszer a leányok neki bolondulván, kezdték magokat felakasztani szaporán, melyet az atyák és anyák semmiképen sem tudtak orvosolni, a mig osztán azt találták fel, hogy a magokat felakasztottaknak testeket lófarkon vontassák ki, s ne temessék el; ezt meglátván a leányok, megszűntek a magok felakasztásától; maga is az Isten a *szamártemetéssel*, ebek és madarak megevésevel azért fenyegetődzik az írásban“ (I, 44).

Később azonban már nem ezt, vagy legalább is nemcsak ezt értették rajta. Hogy mit, arra a NySz.-nak a *szamártemetés* címszó alatt közölt harmadik példája adja meg a feleletet. Ez Medgyesi Pál Erdély s egész magyar nép hármassajja (1653.) c. munkájából való és így szól: „Az illendő pompa-nélküli való temetség *szamár-temetés* és isten átka“ (II, 154). E szónak eddig ismert legrégibb előfordulása, melyet

1578-ból, Telegdi Miklós püspök nyelvéből idézhetünk, egy újabb vonással járul hozzá e kifejezésnek második jelentéséhez, mondván: „Es effele temetést, mely az régi temet, hely kívül löt, *szamar temetésnek* nevezi” (NyF. XVIII, 28). A temető szentelt földén kívül, a temető árkában és egyházi szertartás nélkül szokták eltemetni régebben, sok helyt még ma is, az öngyilkosokat. Volt idő, hogy még az elhantolást is megtagadták tőlük, tehát igazán *szamar-temetés*-ük volt bibliai értelemben.

A kitűnő egyházi szónok és nagyérdemű bibliafordító, amint magát nevezni szokta: „az Jézus alatt vitézkedő társaságbeli nagyszombati Káldi György pap” a Vasárnapokra való prédikációkban (1631.) egy akkoriban úgy látszik közkeletű hármas szóláshasonlat egyik tagjául említi a szamar dísztelen eltemetését, azt írván egy mives-emberről, ki midőn egyebek a templomba mentek imádságra és az Isten igéjének hallgatására, otthon dőzsölt: „Egykor igen meg-betegedvén, ... nyilván meg-vallotta; hogy az ő sok tobzódása-miatt semmi orvossága nem lehet, és így a' melly istentelenül élt, olly istentelenül holt is-meg, és a' mint szokták mondani, *úgy élt mint a' disznó, úgy holt-meg mint az eb, és úgy temettetett-el mint a' szamar*” (437). Ma az agglegényekről emlegetnek ehhez hasonlót szokásmondásban, mondván róluk, hogy *úgy élnek, mint az urak, vagy mint az angyalok, de úgy halnak meg, mint a kutyák*, t. i. gondozás nélkül, elhagyottan. Nemrégiben olvastam, hogy Szilágyi Dezső is ilyesfélét vallott, mert azt tartotta: *a házasember úgy él, mint a kutya, és úgy hal meg, mint egy isten; a legényember pedig úgy él, mint egy isten, és úgy hal meg, mint a kutya*. (Herczeg Ferenc írja, l. Új Idők XL, 226). Ez az utóbbi változat — ha ugyan hű a feljegyzés — valószínűleg a Szilágyi természetének megfelelőbb egyéni módosítás eredménye; az előbbieknél *úr* vagy *angyal* szava helyett az *isten* szót bizonyára az ellentét szertelen kiemelése vitte bele — a tréfa rovására.

Mint emberséges ember földi pályájának nem kívánt vége fordul elő a *szamar-temetés* Sebessi Boldizsár kapitliha [= állandó portai követ] egyik levelében, midőn 1636. június 27-én ezt írja Konstantinápolyból I. Rákóczi György fejedelemnek: „...nincs több fejem nekem is egynél, azt inkább [így!] akar-nám nemzetem között nagyságod hűsége mellett elfogyatnom, hogysem itt az idegen nemzet között *szamar-temetésem* lenne” (Beke-Barabás, I. Rákóczi Gy. és a porta, 258). Pár évvel utóbb Miskolczi Csulyak István zempléni ref. esperes egyházlátoga-

tási jegyzőkönyveiben találjuk említését. Ezeknek egy 1639. február 17-én kelt feljegyzésében azt olvassuk Nagygéres egyházközségének egyik eltévelyedett bárányáról, hogy: „Thót Miklós mivel sem templomban nem jár, sem soha nem communicál, ha meg kezd [= fog] halni, *számár módon temetessék el*“ (TörtTár 1906, 300). Ugyanezek a jegyzőkönyvek egy más alkalommal el is mondják, hogy körülbelül milyen lehetett ez a büntetésül rendelt temetés. Ime: „Cserépes György Zétényben bíró lévén, házánál sok egyet-mást elköltöttek, úgy találta az tanács, hogy érétte Ecclesiát kövessen, de nem cselekszi, noha igen vén ember. Ha Ecclesiát nem követ, ha meghal, tisztességes temetése ne legyen és csak egy esküdt ember is temetésére ne kísérje, temető kertbe is ne temessék“ (uo. 304). Még részletesebben szól róla az 1654. május 14-én Farkasdon tartott generális synodus határozata, mely szerint: „A részegségben megholt embereknek *számár temetések* legien: Harangozás, enek szoval való ki követés, az népnek kísértése az ollyaténokkal sem illendő és az közönséges Temetőn se adassék hely temetésekre. Jerem. 22. v. 19. Esa. 22. v. 18 (IrodTörtKözl. XI, 224).

Látnivaló, hogy a Farkasdon összegyűlt kálvinista egyházi férfiaknak ez a határozata nem mulasztja el, hogy ne hivatkozzék a rendelkezés bibliai alapjára. A rávonatkozó bibliai részeket fentebb már közöltem. Azt hiszem, hogy Jeremiás könyvének idézett sorai vetnek világosságot Székely István Krónikájának következő helyére is: „Megégeték pedig e Hussz Jánost a helyön, a holott a Pangrácius cardinál *egy vén szamarat eltemettete* vala“ (Újabb Nemz. Könyvt. III. folyam I, 38). Ezt alkalmasint úgy kell értenünk, hogy a Konstanc város falain kívül megégetett Husz János máglyája helyén a nevezett kardinális azért temettetett el egy vén szamarat, hogy megjelentsen vele: szerinte milyen temetést érdemel az általa is nagy bűnösnek tartott, tehát *számártemetés*-re méltó eretnek egyházi férfiú.

A *számártemetés*-t különben ismerik a németek is. Náluk *Elselbegräbniss* a neve és szintén harangszó és egyházi szertartás nélkül való temetést jelent (Nyr. XXIII. 64). Szólásfejtőik természetesen szintén a fent idézett bibliai helyből magyarázzák eredetét. A németben még egy szólás is céloz a *számártemetés*-re, ez a *den esel zu grabe läuten*. Ezt akkor mondják, ha a gyerek széken vagy padon ülve a lábát lógatja (Nyr. i. h.). Ekkor ugyanis a lábak munkája emlékeztet a harang lengé-

sére, de hang épúgy nem jár a nyomában, mint ahogy nem lehet harangszót hallani a *szamártemetés*-kor. Minálunk nem számár-ra harangoz a lábát lóbáló gyerek, hanem a *pap kutyájára harangoz*, vagy csak *kutyára harangoz*. Magam is halottam ezeket a kérdéseket: *Kinek a kutyájára harangozol? Kinek a kutyája döglött még, hogy harangozol? Talán a pap kutyája döglött még?* Hogy azonban a harangszó és egyházi szertartás nélküli temetést valahol *kutyatemetés*-nek mondanák, arról nincs tudomásom.

Csefkó Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Csicsó és társai.

A komárommegyei *Kocs* község határában, Kisigmánd és Mocsá határába is áttérjedve, a néhai *Kápolna-tó* környékén, a mai kocs-igmándi keserűvíz-kutak közelében terül el *Csicsó* dűlő. Régen falu volt itt *Csicsó* néven. Téglából épült templomának maradványa ott állott, a két emberöltővel ezelőtt élő emberek emlékezete szerint még mély tavacska partján.

Máshol említettem (*Földr. Közl.* 1918, 120), hogy ezen a vidéken előszeretettel keresték fel az apró telepek az itt sűrűn széthintett kis pataktavak mellékét, ami elsődlegesen egy jó szágtartó nép megülési-formája.

A községet 1235-ben *villa*-nak mondják s részszerint királyi népek laktak benne. (*Csánki*.) Kétségtelenül régi telep tehát. A XVI. sz. legvégén, a Szinán pasa-féle rettentő dúlásban pusztult el. (Azóta nevezték e vidéket, a Győr megyébe is meszsze benyúló „egész tartományt Győri pusztának”, s hívják ma is Győr egyik járását „Pusztai járás“-nak).

A helyi köztudatban mindjobban halványuló emléke a „lesz még Csicsón bucsu” közmondásban is fennmaradt, amit azért hozok fel, hogy a néphagyományok szívós továbbélésére ilyen vonatkozásban is rámutassak.¹

A mondott veszedelemkor t. i. Kocs lakossága is bizonyára szétfutott, mert a korábban virágzó falut Török István hatalmas földesúr hívására 1612-ben kiskunok szállták meg, akik

¹ Én ugyanis, aki gyerekkoromban sűrűn hallottam ott ezt a fenyegető jelentésű szót, azt hiszem, hogy az itt keletkezett. *Sirisaka* a csallóköz-komáromi Csicsóhoz fűzi, de komolyabb indoklás nélkül. Megemlíti az *Ethnographia* is (1927, 33), de eredetéről nem nyilatkozik.